

Scenarios of Iraqi participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council based on key uncertainties

 Fathollah Kalantari ^{1✉} | Abbasali Fazaelinia²

1. Associate Professor of Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran. E-mail: ff.ka@chmail.ir

2. PhD student in Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran. E-mail: abbasfazaelinia12@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

2024-9-26

Received in

revised form:

2024-11-11

Accepted;

2024-11-12

Published online:

2024-11-21

Keywords:

Scenario, uncertainty, Iraq, Persian Gulf.

ABSTRACT

Background and Objective: The scenario is always based on uncertainty, for this reason, the main goal of this research is to compile four scenarios of Iraq's participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council based on key uncertainties.

Methodology: The type of developmental-applied research has been done prospectively and qualitatively. The collection of information is library and field and the sample size is 36 people.

Findings: two factors, i.e. the economic integration of Iraq with the Persian Gulf Cooperation Council (with an uncertainty value of 18.5 and importance: 17.5) and the expansion of Iraq's political cooperation with Arab countries and creating a common understanding of collective security without the involvement of extra-regional governments. With an uncertainty value of 17.5 and significance: of 18.2; have been identified as key uncertainties.

Conclusion: Iraq's participation and cooperation scenarios in the Persian Gulf Cooperation Council include: A- Scenario A: above the sky (transformation or miracle scenario), B- Scenario B: leaning on the wind (scenario without surprises), C- Scenario C: in the arms of a tree (optimistic scenario), t-scenario T: Pakbakhteh (disaster scenario).

Cite this article: kalantari, F, & fazaelinia, A. (2024). Scenarios of Iraqi participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council based on key uncertainties. *Defensive Future Studies*, 9(34), 87- 116.

DOI: 10.22034/dfs.2024.2042027.1832

Publisher: IRI Military Command and Staff University

Extended Abstract

Background and Objective:

Scenario planning focuses on creating or reconstructing past and future events and trends based on a collected set of evidence, data, and information. In scenario planning, priorities, political actors, their strategies, and capabilities for achieving specific goals are identified (Herati & Moeinipour, 2012: 68). The aim of scenario planning is to broaden thinking about the future and widen the range of alternatives that may be considered. A scenario is a set of possibilities related to the future. The future is uncertain, and scenario planning teaches us to think about this uncertainty. However, acknowledging the uncertainty of the future should never be an excuse for inaction (Goldasteh & Heidari, 2018). The main objective of this article is to explain four scenarios for Iraqi participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council based on key uncertainties.

Methodology

This research is developmental-applied and utilizes the future research method of scenario planning in its analytical section. The stages of developing this method are: identifying the subject or decision; identifying and ranking key factors and drivers; selecting and developing scenario logic; examining the themes of the developed scenarios; and finally, selecting leading indicators (Fazali-Nia, 1403:145). Due to the limited population size, the sample size of 36 individuals constitutes the entire population, and the sampling method is a whole number. In this research, the methods of collecting information were library and field, the collection tools for scenario development were interviews and expert opinions, and the analysis of the findings was qualitative. The Cronbach's alpha obtained was above 0.8. Therefore, it has validity and reliability.

Findings:

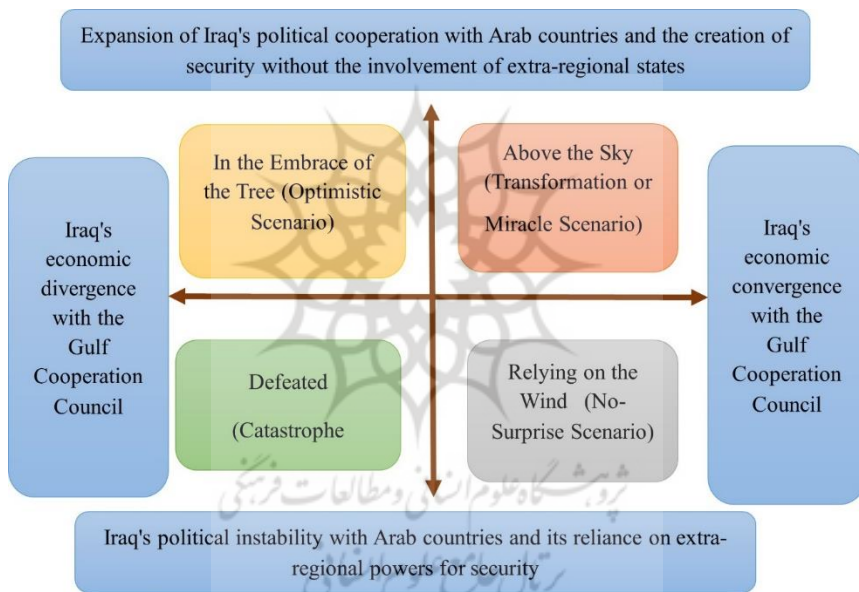
At this stage, the overall scenario logic was developed and selected based on a ranking system using the final scores of "importance" and "uncertainty" of the drivers and key factors, as detailed below. This stage requires identifying key uncertainties. To do this, we first constructed an importance-uncertainty matrix. Then, each factor was placed within the matrix based on the importance and uncertainty scores of each driver and key factor. After constructing the matrix, the

uncertainties with the highest levels of importance and uncertainty were identified as key uncertainties.

Based on the analysis conducted, the key uncertainties identified by the experts are as follows:

1. Iraq's economic convergence with the Persian Gulf Cooperation Council (Key Uncertainty)
2. Expansion of Iraq's political cooperation with Arab countries and the creation of a shared understanding of collective security without the involvement of extra-regional states (Key Uncertainty)

The scenario matrix, based on the key uncertainties extracted from the questionnaire distributed among the experts, is shown in the figure below.

Figure 1: Scenario Matrix based on Key Uncertainties

Conclusion:

What are the scenarios for Iraq's participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council?

Based on the analysis, the scenarios for Iraq's participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council are:

1. Scenario A: Above the Sky (Transformation or Miracle Scenario)
Iraq's economic integration with the Persian Gulf Cooperation Council and political cohesion with Arab countries have given Iraq the opportunity to reduce its economic problems and achieve economic

growth and prosperity. Iraq is trying to attract investments from the Persian Gulf Cooperation Council member countries to improve its economic situation and rebuild and modernize its infrastructure, which has been at war for years.

2. Scenario B: Relying on the Wind (No-Surprise Scenario)

An economic union is formed by the Persian Gulf countries and Iraq, with efforts underway to establish a common currency. Regional common markets are created to strengthen investment in Iraq with the assistance of the Persian Gulf Cooperation Council, and the skilled workforce needed by Arab countries has been provided for Iraq. Despite the economic integration that Iraq has established with the Persian Gulf Cooperation Council, regional political challenges persist, and lasting peace has not been established.

3. Scenario C: In the Embrace of the Tree (Optimistic Scenario)

Iraq, as a lone economic actor, is forced to resolve its economic problems by relying on its internal capacities, facing numerous difficulties on this path. The Persian Gulf Cooperation Council is not interested in increasing trade exchanges with Iraq and demonstrates limited interest in rebuilding and modernizing Iraq's infrastructure. Therefore, Iraq attempts to improve its economic situation by increasing trade relations with its other traditional neighbors, such as Iran and Turkey.

4. Scenario D: Defeated (Catastrophe Scenario)

Due to economic weaknesses and political instability with Arab countries, Iraq has suffered a decline in political legitimacy. Internal conflicts between different Iraqi ethnic groups have intensified, and regional and international isolation and restrictions have increased due to the rise of terrorist activities linked to Salafist-Takfiri and extremist groups. Iraq attempts to establish economic and trade relations with the Persian Gulf Cooperation Council and other Arab countries, but it faces many problems along the way.

References:

- Fazaeli-Nia, Abbas Ali, (1403), Doctoral thesis on scenarios for Iraqi participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council and presenting defense strategies appropriate to it, Tehran, National Defense University.
- Goldasteh, Akbar, Heydari, Amir Houshang, (2018), Future Planning in Higher Education (Based on Scenario Writing), Tehran, National Science Policy Research Center Publications.
- Herati, Mohammad Javad, Moeinipour, Masoud, (2012), Scenario Writing and the Future of the Islamic Revolution, *Politics Quarterly*, 42, (3): 233-270

سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی

فتح‌الله کلانتری^۱ | عباسعلی فضائلی‌نیا^۲

۱-دانشیار علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. رایانامه: ff.ka@chmail.ir

۲-دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، ایران، رایانامه: abbasfazaelinia12@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:	هدف: سناریو همواره مبتنی بر عدم قطعیت است؛ به همین دلیل هدف اصلی این تحقیق تدوین سناریوهای چهارگانه مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی است.
مقاله پژوهشی	
تاریخچه مقاله:	روش: نوع تحقیق توسعه‌ای - کاربردی و به روش آینده‌پژوهی و کیفی انجام شده است. گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده و حجم نمونه ۳۶ نفر است.
تاریخ دریافت:	۱۴۰۳/۰۷/۰۵
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۳/۰۸/۲۱
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۳/۰۸/۲۲
تاریخ انتشار:	۱۴۰۳/۰۹/۰۱
کلیدواژه‌ها:	نتیجه‌گیری: سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس عبارت‌اند از: الف- سناریوی الف: بر فراز آسمان (سناریوی تحول یا معجزه)، ب- سناریوی ب: تکیه بر باد (سناریو بدون شگفتی)، پ- سناریوی پ: در آغوش درخت (سناریوی خوش‌بینانه)، ت- سناریوی ت: پاک‌باخته (سناریوی فاجعه).
سناریو، عدم قطعیت، عراق، خلیج فارس.	

استناد: کلانتری، فتح‌الله و فضائلی‌نیا، عباسعلی. (۱۴۰۳). سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی. آینده‌پژوهی دفاعی، ۹(۳۴)، ۸۷-۱۱۶.

DOI: 10.22034/dfs.2024.2042027.1832

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

تمرکز سناریونویسی بر ایجاد یا بازسازی وقایع و روندهای آینده و گذشته بر اساس مجموعه شواهد، داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده است. در سناریونویسی اولویت‌ها، عاملان سیاسی و استراتژی و امکانات آن‌ها برای تحقق اهداف مشخص می‌شوند (هراتی، معینی‌پور، ۱۳۹۱: ۶۸). در سناریو به جای یک آینده به چندین آینده محتمل و واقعی فکر می‌شود و همه آن‌ها را در کنار یکدیگر آینده ترسیم می‌کند. در این مقاله سناریوی متغیر تابع است و تفکر درباره غیرممکن‌ها را امکان‌پذیر می‌سازد و باورهای عمومی سازمان را به چالش می‌کشد. یکی از چالش‌های اصلی در تکنیک‌های سناریو این است که معمولاً کیفی و بر پایه منطق الگوهای ذهنی و شهودی استوار است و این امر مغایر با تصمیم‌گیرهای کمی و عددی است. یکی دیگر از چالش‌های سناریونویسی پیچیدگی و عدم قطعیت آن است. در این مقاله عدم قطعیت متغیر مستقل است.

اهمیت تحقیق این است که شناسایی عوامل کلیدی اثرگذار و پیشران‌ها در تغییرات آینده منطقه با رویکرد مشارکت و همکاری کشور عراق و شورای همکاری خلیج فارس می‌تواند کمک مؤثری به مهار تغییرات نامتعارف احتمالی علیه منافع جمهوری اسلامی ایران باشد.

در باب ضرورت اجرای تحقیق می‌توان گفت کم‌توجهی به نتایج تحقیق ممکن است باعث افزایش چالش‌ها و آسیب‌پذیری‌ها برای خنثی کردن ظرفیت‌های موجود و بالقوه و به مخاطره افتادن منافع ملی جمهوری اسلامی ایران باشد. در بحث روابط بین‌الملل، همکاری، رقابت و خصومت کشورها از طریق آینده‌پژوهی و سناریو پردازی قابل بررسی و مطالعه است؛ به همین دلیل این تحقیق به دنبال تدوین سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس است.

پس از سقوط صدام بعثی رقابت بین کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با عراق و جهان عرب، به همکاری و مشارکت تبدیل شده است. یکی از چالش‌های مهم عراق جاه‌طلبی و قدرت‌طلبی صدام بعثی در راستای رهبری جهان عرب بود، به همین دلیل شورای همکاری خلیج فارس اراده‌ای برای همکاری با عراق نداشت، اما با شکل‌گیری حکومت جدید در عراق، روند تعامل عراق در شورای همکاری خلیج فارس از رقابت به همکاری و مشارکت تبدیل شده است؛ به همین دلیل آنچه به‌عنوان **مسئله اصلی تحقیق** ذهن محققین را به خود معطوف کرده این است که سناریوی چهارگانه تحول یا معجزه - بدون شگفتی - خوش‌بینانه و فاجعه مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس

چگونه است؟ سؤال اصلی عبارت است از: سناریوهای چهارگانه مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی کدامند؟ سؤالات فرعی عبارت‌اند از: الف- سناریوی بر فراز آسمان در مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی چگونه است؟ ب- سناریوی تکیه بر باد در مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی چگونه است؟ پ- سناریوی در آغوش درخت در مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی چگونه است؟ ت- سناریوی پاک‌باخته در مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس مبتنی بر عدم قطعیت‌های کلیدی چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

مبانی نظری

سناریو:^۱ سناریوها آینده‌های احتمالی مختلفی را برای راهبرد انسان ترسیم می‌کنند ولی به پیش‌بینی آینده نمی‌پردازند. شرایط ناشی از پیشرفت یک‌روند، تحقق یک استراتژی یا وقوع یک رویداد بزرگ و شگفتی‌ساز را می‌توان در قالب یک داستان یا طرح کلی بیان کرد که آن را سناریو می‌نامند (عظیم‌زاده، سعدآبادی، ۱۴۰۰). هدف سناریوسازی گسترش تفکر در مورد آینده و عریض‌تر کردن طیف آلترناتیوهای است که می‌توانند موردنظر ما باشند. سناریو مجموعه امکاناتی است که به آینده مرتبط می‌شوند. آینده نامعلوم است و سناریو، اندیشیدن در مورد نامعلومی را به ما می‌آموزد. سناریوها به ما می‌آموزند که درباره همین نامعلومی‌ها بیندیشیم و فرض‌های دست و پاگیر امروزی را از دست و پای ذهن بازکنیم و بتوانیم گسست‌هایی را که ممکن است جهان ما را دگرگون سازند، شناسایی کنیم، البته اقرار به نامعلوم بودن آینده هرگز نمی‌تواند بهانه‌ای برای دست روی دست گذاشتن باشد (گلدسته، حیدری، ۱۳۹۷).

عدم قطعیت:^۲ عبارت است از عدم اطمینان در رابطه با یک مسئله خاص در محیط پیرامون آن مسئله، البته می‌توان آن‌ها را با به سؤال کشیدن مفروضات خود در زمینه این عناصر یافت (شوارتز، ۱۴۰۰: ۱۱۴-۱۱۶). عدم قطعیت به آن عواملی اشاره دارند که نتایجشان شناخته‌شده است، اما هنوز اتفاق نیفتاده‌اند. آن‌ها به قدری یکتا هستند که

1-Scenario

2-Uncertainty

نمی‌توان برایشان میزان احتمال وقوع را مشخص کرد. در این تحقیق منظور از عدم قطعیت میزان پیش‌بینی‌ناپذیر بودن تحولات و اتفاقاتی است که در آینده (افق زمانی سناریوها) رخ خواهد داد.

شورای همکاری خلیج‌فارس

تلاش‌های موفق برای همگرایی در بسیاری از مناطق جهان، عاملی عمده در جهت کاهش سطح معمای امنیت است؛ اما در منطقه‌ی خلیج‌فارس الگوهای رفتاری کشورها همچنان نشانگر تداوم معمای امنیت در سطح بالایی است. تشکیل شورای همکاری خلیج‌فارس نیز در چنین فضایی و در جهت کاهش احساس ناامنی کشورهای عضو بود. اهداف تشکیل شورای همکاری خلیج‌فارس طیف وسیعی از اهداف را شامل می‌شد، اما واقعیت آن است که انگیزه‌های اولیه و اساسی تشکیل این شورا در وهله‌ی اول امنیتی و سیاسی بودند و مسائل تجاری و اقتصادی اهمیت درجه دومی داشتند. تشکیل شورای همکاری به‌عنوان تصمیم مشترک کشورهای عضو در عرصه‌ی سیاست خارجی، در نتیجه‌ی تشدید معمای امنیت و افزایش احساس ناامنی و آسیب‌پذیری امنیتی این کشورها رخ داد. آمریکا با احساس خلأ قدرت سنتو و لزوم حفظ علائق در خلیج‌فارس، تنگه‌هرمز و خطوط صدور نفت در منطقه خلیج‌فارس و دریای سرخ، لزوم حمایت سیاسی از تشکیل چنین شورایی را احساس کرد. این عوامل در مجموع باعث تسریع در شکل‌گیری شورای همکاری خلیج‌فارس شد (واعظی، ۱۳۹۹، ۳۸). ویژگی‌های سیاست داخلی و متغیرهای ساختاری کشورهای خلیج‌فارس در گرایش به‌سوی تشکیل شورای همکاری از عوامل عمده محسوب می‌شود. بحران‌های چندگانه‌ی هویت، مشروعیت، اقتدار و نفوذ، عواملی ساختاری است که به‌صورت دائمی رهبران این کشورها را با چالش مواجه می‌کند. تشکیل شورای همکاری به‌عنوان گامی برای خوداتکایی امنیتی و در مراحل بعدی سیاسی و اقتصادی، در جهت کاهش سطح بحران‌های مذکور نیز تلقی شد. از منظر رهبران خلیج‌فارس همکاری‌های نظامی و امنیتی و اتکا به قدرت نظامی مشترک به‌جای تکیه بر قدرت‌های منفرد، می‌توانست ضمن افزایش توانمندی آن‌ها در این زمینه از وابستگی‌های فرا منطقه‌ای آن‌ها نیز بکاهد، اما با وجود برجستگی مسائل امنیتی در تبیین علت وجود شورای همکاری خلیج‌فارس، این شورا در بُعد همگرایی اقتصادی موفقیت بیشتری را کسب کرده است. به‌گونه‌ای که اکنون کارکردهای اقتصادی شورا در مقایسه با کار ویژه‌های امنیتی آن مانند تشکیل «نیروی سپر جزیره» از اهمیت بالاتری برخوردار است (Kane, 2018, 59). در ابعاد فرهنگی و اجتماعی، نفوذ فرهنگی ناشی از روند جهانی‌شدن، ساختارهای فرهنگی سنتی

این کشورها را متأثر کرده و بر این اساس، گرایش‌ها و نگرش‌های فرهنگی نوین، بخش‌هایی از جامعه و حتی نخبگان را تحت تأثیر قرار داده و تنوع در ساختار فرهنگی - اجتماعی، چالش‌ها و مسائل جدیدی را خلق کرده است. در کنار این، افزایش سرعت جریان آزاد اطلاعات و گسترش رسانه‌های جمعی، مردم این کشورها را با فضاها و دیدگاه‌های متفاوت و جدیدی مواجه کرده است که بر حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آن‌ها تأثیرات خاص خود را دارد. در بُعد سیاسی، توسعهٔ امواج دموکراتی شدن در سطح جهانی، رژیم‌های سیاسی حاکم در جنوب خلیج فارس را با چالش‌های نوین مشروعیت و مسئله اصلاحات سیاسی داخلی روبرو کرده و اقداماتی ولو سطحی را در این راستا باعث شده است. در بُعد اقتصادی، اکثر کشورهای خلیج فارس در طول چند دههٔ گذشته اقتصاد تک‌پایه مبتنی بر تولید و فروش نفت را تجربه کرده‌اند. باین‌حال، این کشورها در تلاش هستند تا اقتصاد خود را متنوع ساخته و از وابستگی آن به درآمدهای نفتی بکاهند. کوشش رهبران عرب خلیج فارس در عرصهٔ اقتصادی از یکسو به افزایش تعاملات و همگرایی اقتصادی در چارچوب شورای همکاری معطوف است و از سوی دیگر، در آن رویکرد و اقداماتی جدی برای گسترش روابط اقتصادی با کشورها و اتحادیه‌های اقتصادی جهانی قابل مشاهده است. پیوستن این کشورها به سازمان تجارت جهانی و گفتگوهای اقتصادی گروهی با اتحادیه اروپا، در جهت ایجاد منطقهٔ آزاد تجاری، از نمونه‌های عمدهٔ اقدامات اقتصادی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس محسوب می‌شود. درنهایت، مجموعهٔ این عوامل، رابطه با قدرت‌های بزرگ را به‌خصوص آمریکا به اولویت اصلی سیاست خارجی اکثر رژیم‌های سیاسی شورای همکاری خلیج فارس تبدیل کرده است (نراقی، ۱۴۰۱: ۹۴).

روابط عراق با شورای همکاری خلیج فارس

اگرچه کشورهای عربی هنوز با تحولات عراق با احتیاط برخورد می‌کنند، اما روابط سیاسی آن‌ها روبه پیشرفت است. در این میان عربستان سعودی به‌عنوان سردمدار توسعهٔ تروریست در عراق در راستای تقابل با اندیشهٔ حاکمیت سیاسی شیعی در عراق و محور مقاومت ایستادگی کرده و درصدد است به هر قیمتی جلوی این حکومت شیعی عراق را بگیرد و عراقی با الگوی تفکر دینی خود مستقر کند. مهم‌ترین راهبرد کنونی دولت عراق تقابل با این تفکر سعودی است که تاکنون هزینه‌های بسیار سنگینی را بر عراق تحمیل کرده است. علیرغم روی کار آمدن جریان شیعی در عراق، این کشور در منازعات اعراب و رژیم

صهیونیستی مطیع سیاست‌های کلی ج.ا.ایران و محور مقاومت است. همچنین در برابر اختلافات آمریکا و ج.ا.ایران نیز به‌نوعی سیاست بی‌طرفی را پیشه کرده است؛ بنابراین با توجه به شرایط خاص عراق، این کشور در حال حاضر به دنبال تشنج‌زدائی و ایجاد آرامش در داخل و بهبود روابط خود با خارج است و مجالی برای پرداختن به منازعات و اختلافات گذشته با همسایگان خود ندارد (Mehmet, 2021, 39).

طبقه‌بندی و انواع سناریوها

بر اساس موقعیت‌های یک سازمان، می‌توان پنج سناریوی متمایز را شناسایی کرد:

- ۱- **سناریوی بدون شگفتی:** در نوع اول فرض می‌شود که روندهای جاری بدون تغییرات مهم به مسیر عادی خود ادامه خواهند داد.
- ۲- **سناریوی خوش‌بینانه:** در این نوع فرض می‌شود، آینده بهتر از گذشته خواهد بود.
- ۳- **سناریوی بدبینانه:** در نقطه مقابل سناریوی خوش‌بینانه، سناریوی بدبینانه قرار دارد که برای موضوع موردنظر، آینده بدتری را نسبت به حال و گذشته لحاظ می‌کند.
- ۴- **سناریوی فاجعه:** در سناریوی فاجعه، حوادث و بحران‌های غیرمنتظره در ارتباط با موضوع، رخ خواهند داد. طبق این سناریو اوضاع به‌طور وحشتناکی خراب می‌شود و وضعیت بسیار بدتر از گذشته خواهد شد. در واقع این بدترین حالت ممکن است.
- ۵- **سناریوی تحول یا معجزه:** در سناریوی معجزه، رویدادهای بسیار خوب باور نکردن در آینده به وقوع می‌پیوندند. چیزی که حتی فکرش را هم نمی‌توان کرد. در واقع این بهترین حالت ممکن است (فضائلی‌نیا، ۱۴۰۳: ۱۴۵).

اهداف سناریوها

هدف سناریونویسی کشف موضوعات فوری و اضطراری برای مطالعه، مشخص کردن بازیگران اصلی و راهبردهای آن‌ها و توصیف روند تکاملی با در نظر گرفتن محتمل‌ترین مسیرهای تکاملی و استفاده از مجموعه مفروضات موجود درباره بازیگران سناریو است (خاشعی، ۱۳۹۸: ۱۲۵). از دیگر اهداف سناریوها، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- کمک به مشاهده آینده‌های محتمل، چگونگی وقوع و دلایل رخداد آن‌ها،
- ۲- خلق تصمیم‌های جدید از طریق وارد کردن ملاحظات جدید در سطح،
- ۳- شناسایی تصمیم‌های مشروط و تصادفی از طریق اکتشاف، این امر که اگر در شرایطی خاص ظاهر شوند، سازمان ممکن است چه کاری انجام دهد،

۴- چارچوب‌بندی مجدد تصمیم‌های موجود از طریق ارائه محیط جدید برای تصمیم‌ها (فهی و راندل، ۱۳۹۹: ۲۲).

ویژگی‌های سناریو پردازی

۱- **قدرت تصمیم‌گیری:** تک‌تک سناریوها در مجموعه سناریو و خود مجموعه، در کل باید بینش‌های مفیدی را برای پرسش‌های مدنظر ارائه کنند.

۲- **قابل باور بودن:** سناریو ساخته شده، باید در حوزه رویدادهایی قرار بگیرد که در آینده، واقعاً امکان وجود امکان وقوع دارند (آینده‌های ممکن).

۳- **جایگزینی‌ها یا سناریوهای جایگزین:** هر سناریو حداقل باید تا حدودی محتمل باشد اگرچه لزومی ندارد که آشکارا تمام احتمالات را بیان کند. وضعیت مطلوب این است که تمام سناریوها احتمال وقوع داشته باشند، به طوری که مجموعه سناریوها طیف وسیعی از عدم قطعیت‌های ممکن را پوشش دهند.

۴- **قابلیت چالشی:** سناریوها واقعاً باید دیدگاهی که سازمان در مورد آینده به دست آورده است را به چالش بکشند.

۵- **قابل یادآوری:** سناریوها باید قابل یادآوری و تمایز باشند و حتی پس از یکبار ارائه نیز قابل یادآوری باشند؛ پس توصیه می‌شود تعداد آن‌ها سه تا پنج سناریو باشد.

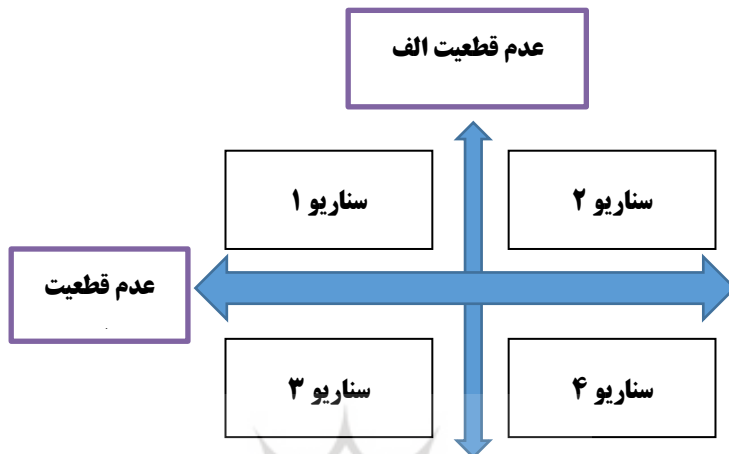
۶- **انسجام:** هر سناریو باید انسجام درونی داشته باشد. بدون انسجام درونی این سناریوها فاقد اعتبار هستند، منطبق سناریو دارای اهمیت حیاتی و مهمی است.

۷- **تمایز:** سناریوها باید از لحاظ ساختاری و کیفی، متمایز از هم باشند؛ بنابراین کافی نیست تنها الگوهای متفاوتی از سناریوی اصلی باشند (لیندگرن و باندسون، ۱۳۹۹: ۴۵).

مدل مفهومی تحقیق

به‌طور کلی در حال حاضر روش‌های مبتنی بر عدم قطعیت و خصوصاً روش «GBN»^۱ رایج‌ترین روش ساخت سناریوها به شمار می‌رود و از نظر سناریو نگاران بهترین روش برای ساخت سناریوها در اغلب موارد به شمار می‌رود و مدلی است که در تمام دنیا در سناریوسازی حاکم است و به این ترتیب دو عدم قطعیت باهم یک صلیب سناریو را تشکیل

می‌دهند. چهار سناریو در زاویه‌های این صلیب به دست می‌آید که در شکل زیر نشان داده شده است.

شکل (۱) مدل مفهومی تحقیق

پیشینه‌های پژوهش

۱- سمیعی و علی‌اکبری، (۱۳۹۵)، در پروژه‌ای با عنوان: آینده‌پژوهی عربستان سعودی، محققین در انتها نسبت به ارائه سناریوهای شیخ کبیر، شاب کفیل، طفل صغیر و ابن سبیل و توصیه‌هایی راهبردی در تعامل با عربستان و در ارتباط با چهار سناریوی تدوین‌شده اقدام کرده‌اند.

۲- رستمی، (۱۳۹۴)، در رساله دکتری: آینده‌پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان مبتنی بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه عربی، سه آینده ممکن، محتمل و مطلوب در روابط خارجی ایران و عربستان با تأثیرپذیری از تحولات منطقه‌ای عربی (تحولات یمن، سوریه، عراق و ...) متصور است و مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در آینده‌پژوهی روابط خارجی ایران و عربستان به ترتیب اهمیت: دفاعی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. همچنین محقق پس از دریافت یافته‌های تحقیق به این نتیجه می‌رسد که روابط میان ایران و عربستان در آینده تیره‌تر می‌شود.

۳- صبوری و طالعی حور، (۱۳۹۱)، در مقاله: شورای همکاری خلیج فارس و امنیت جمهوری اسلامی ایران، به این نتیجه رسیدند که باید همکاری‌های اقتصادی بین کشورهای منطقه گسترش و با انجام مبادلات پرحجم سعی در افزایش میزان وابستگی

اقتصادی کشورها به همدیگر شود چراکه بر اساس نظریه همگرایی، وابستگی و همکاری اقتصادی می‌تواند بر سایر زمینه‌ها خصوصاً سیاسی و امنیتی تسری داشته باشد. باید برنامه‌ریزی دقیق و همه‌جانبه برای توسعه و پیشرفت کشور صورت گیرد و از اتکا به تک‌محصولی بودن نفت فاصله گرفت تا فضای زیادی برای بازی سیاسی کشور فراهم شود باید برای تأسیس و گسترش نهادها و سازمان‌های منطقه‌ای به منظور تقویت و تحکیم هویت منطقه‌ای تلاش کرد که از دیپلماسی عمومی برای ارائه سیاست‌های منطقه‌ای ایران باهدف تأثیرگذاری بر افکار عمومی کشورهای منطقه به صورت گسترده استفاده شود.

۴- اصولی، (۱۳۹۵)، در مقاله: ایران و شورای همکاری خلیج فارس؛ چگونگی شکل‌دهی به نظم جدید منطقه‌ای بر پایه منافع مشترک به این نتیجه رسیده که اختلاف‌های سیاسی بر حجم مراودات تجاری دو طرف طی دهه گذشته تأثیر چندانی نداشته است. در پایان به بعضی راه‌های گسترش روابط دو طرف اشاره می‌شود: جذب سرمایه‌گذاری دوطرفه - همکاری تجاری - همکاری در حوزه انرژی، برق و آب - همکاری در حوزه حمل‌ونقل - همکاری در بخش صنعت - گسترش روابط دیپلماتیک دوجانبه و چندجانبه در راستای خنثی‌سازی توطئه‌های کشورهای شورای همکاری خلیج فارس.

افتراق این تحقیق با پیشینه‌های بالا این است که به لحاظ محتوایی هیچ‌کدام آن‌ها، کشورهای ایران، عراق و شورای همکاری خلیج فارس باهم موردبررسی قرار نگرفته‌اند و به لحاظ روشی از روش سناریونویسی استفاده نکرده‌اند. اشتراکات این مقاله با پیشینه‌های بالا به لحاظ محتوایی پرداختن به روابط ایران و شورای همکاری خلیج فارس است و به لحاظ روشی آینده‌نگاری مشابه موضوع رساله است. مهم‌ترین نوآوری این تحقیق بررسی و شناسایی مشارکت و همکاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس در فضای عدم قطعیت‌ها به روش سناریونویسی است.

روش‌شناسی پژوهش

نوع تحقیق توسعه‌ای - کاربردی است و مورد استفاده بخش لشکری و کشوری قرار می‌گیرد. در این تحقیق از روش آینده‌پژوهی (سناریونویسی) در بخش تحلیلی استفاده شده است. در این تحقیق از روش سناریونویسی «GBN» استفاده شده است، مراحل تدوین این روش عبارت‌اند از: شناسایی موضوع یا تصمیم، شناسایی عوامل کلیدی و پیشران‌ها و رتبه‌بندی آن‌ها، انتخاب منطق سناریو و توسعه آن‌ها، بررسی مضامین سناریوهای توسعه‌یافته و نهایتاً انتخاب پیش‌نشانگرها است. قلمرو زمانی انجام تحقیق از سال ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۵ پیش‌بینی می‌شود و قلمرو زمانی برای استفاده و بهره‌گیری از نتایج این تحقیق

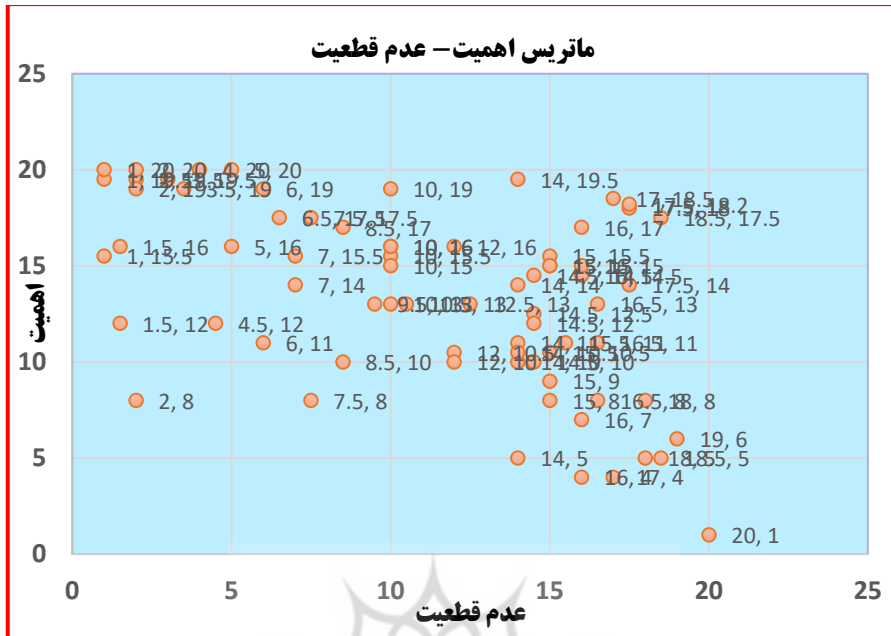
با فرض پایداری ثبات نسبی شرایط محیطی تا افق ۱۴۰۷ خواهد بود. قلمرو مکانی این تحقیق مشتمل بر کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق است. جامعه آماری شامل فرماندهان نظامی با جایگاه ۱۸ و بالاتر، مدیران حوزه آینده‌پژوهی با بیش از ۱۰ سال سابقه عضویت در حوزه مربوطه، اساتید دانشگاهی با مرتبه دانشجویی و بالاتر و همچنین سفراء و وابستگان نظامی، کارشناسان و خبرگان حوزه خلیج فارس و عراق هستند که حداقل ۳ سال به‌عنوان سفیر یا وابسته نظامی بودند یا کارشناسانی هستند که آثار علمی مرتبط با خلیج فارس دارند. با توجه به ویژگی‌های بیان شده جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر است. به علت محدود بودن جامعه آماری حجم نمونه ۳۶ نفر همان جامعه آماری است و روش نمونه‌گیری به‌صورت تمام شمار است. در این تحقیق از روش‌های گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده و ابزار گردآوری برای سناریو پردازی مصاحبه، نظر خبرگان و تحلیل یافته‌ها به‌صورت کیفی است. آلفای کرون‌باخ به‌دست‌آمده بالای ۸ بوده به همین دلیل دارای روایی و پایایی است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

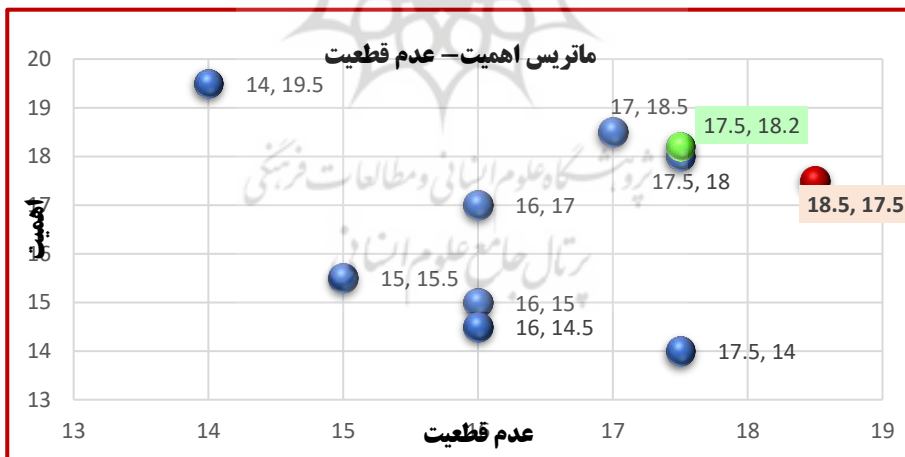
انتخاب منطق سناریو

در این مرحله توسعه و گزینش منطق کلی سناریو بر اساس رتبه‌بندی بر مبنای نمره نهایی «اهمیت» و «عدم قطعیت» پیشران‌ها و عوامل کلیدی به شرح ذیل انجام شد. در این مرحله باید عدم قطعیت‌های کلیدی را مشخص کنیم. برای این کار ابتدا ماتریس اهمیت - عدم قطعیت را رسم کرده‌ایم، سپس هر یک از عوامل را با توجه به نمره اهمیت و نمره عدم قطعیت هر پیشران و عامل کلیدی، در داخل ماتریس قرار داده‌ایم. پس از رسم ماتریس، عدم قطعیت‌هایی که دارای بالاترین سطح از اهمیت و عدم قطعیت باشند، به‌عنوان عدم قطعیت‌های کلیدی مشخص شده‌اند. شکل شماره ۲ نشان‌دهنده ماتریس اهمیت - عدم قطعیت برای پیشران‌های مهم است.

با توجه به اینکه تعداد عوامل کلیدی و پیشران‌ها ۷۲ عامل است و در شکل شماره ۲ عواملی که دارای بالاترین سطح از اهمیت و عدم قطعیت هستند، به دلیل تعداد زیاد عوامل، به‌وضوح مشخص نیستند؛ لذا از میان ۷۲ عامل، ۱۰ عاملی که بالاترین امتیاز (اهمیت و عدم قطعیت) را دارند، در شکل شماره ۳ آورده شده‌اند.

شکل (۲) ماتریس اهمیت عدم قطعیت برای عوامل کلیدی

شکل (۳) ماتریس اهمیت عدم قطعیت برای ۱۰ عامل کلیدی دارای بالاترین سطح از اهمیت و عدم قطعیت

همان طور که در شکل شماره ۳ مشاهده می شود؛ عامل همگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج فارس (با مقدار عدم قطعیت ۱۸.۵ و اهمیت: ۱۷.۵؛ دایره قرمز رنگ) و عامل

گسترش همکاری‌های سیاسی عراق با کشورهای عربی و ایجاد درک مشترک از امنیت جمعی بدون دخالت دولت‌های فرا منطقه‌ای (با مقدار عدم قطعیت ۱۷.۵ و اهمیت: ۱۸.۲؛ دایره سبزنگ)؛ به‌عنوان عدم قطعیت‌های کلیدی شناسایی شده‌اند. با توجه به عدم قطعیت‌های کلیدی مدنظر خبرگان، ماتریس سناریو آماده و اسامی هر منطقه‌گزینش و به قضاوت خبرگان گذاشته شد. عدم قطعیت‌های کلیدی از نگاه خبرگان عبارت‌اند از:

- ۱- همگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج‌فارس (عدم قطعیت کلیدی)،
- ۲- گسترش همکاری‌های سیاسی عراق با کشورهای عربی و ایجاد درک مشترک از امنیت جمعی بدون دخالت دولت‌های فرا منطقه‌ای (عدم قطعیت کلیدی).

شکل‌گیری و توسعه سناریو

بررسی‌ها و یافته‌های تحقیق حاکی است، سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج‌فارس با توجه به عدم قطعیت‌های کلیدی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

سناریوی الف: بر فراز آسمان (سناریوی تحول یا معجزه)

همگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج‌فارس و انسجام سیاسی با کشورهای عربی سبب شده که عراق در جهت کاهش مسائل اقتصادی و رشد و شکوفایی اقتصادی خود فرصت‌های مناسبی را در اختیار داشته باشد و تلاش می‌کند تا از طریق جذب سرمایه‌های کشورهای عضو شورای همکاری خلیج‌فارس، نسبت به اصلاح وضعیت اقتصادی و بازسازی و نوسازی زیرساخت‌های کشور خود که سال‌ها درگیر جنگ بوده، اقدامات مناسبی به عمل آورد.

مبادلات تجاری عراق با شورای همکاری خلیج‌فارس افزایش یافته و عراق مورد حمایت‌های همه‌جانبه اقتصادی شورا قرار گرفته است و ضمن اینکه استراتژی جامع همکاری اقتصادی - تجاری با عراق نیز تدوین و اجرا شده است؛ لذا با توجه به توان و قدرت اقتصادی ایجادشده، عراق با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی همچون: افزایش تولید نفت و کاهش میزان تبادلات تجاری خود با ایران، تلاش‌هایی جهت تضعیف اقتصاد ایران به عمل می‌آورد. چالش‌های سیاسی موجود بین عراق و کشورهای عضو همکاری شورا برطرف شده و صلح پایدار در منطقه برقرار شده است. میزان قدرت و اختیارات کشورهای عضو شورای همکاری خلیج‌فارس و همچنین عراق به‌تناسب بین کشورها، توزیع شده و اختلافات و مناقشات ارضی و مرزی در میان کشورهای عضو و عراق به حداقل رسیده و همگرایی منطقه‌ای،

تحکیم شده است. اختلافات ملی - مذهبی در عراق با توجه به مساعدت‌های شورای همکاری خلیج فارس به حداقل رسیده و همکاری‌های سیاسی منطقه‌ای به سرعت افزایش یافته و درک مشترکی از تولید امنیت جمعی با همکاری و مشارکت کشورهای عضو و همچنین عراق بدون دخالت کشورهای فرا منطقه‌ای شکل گرفته است. با توجه به انسجام سیاسی که بین عراق و شورای همکاری خلیج فارس اتفاق افتاده؛ لذا عراق سعی می‌کند در راستای مقابله بانفوذ منطقه‌ای و کاهش عمق استراتژیک ج.ا.ایران با همکاری شورا اقداماتی را همچون: در اختیار گرفتن کنترل نیروهای نیابتی ایران و ... به عمل آورد. عراق تلاش می‌کند با همکاری شورای همکاری خلیج فارس، توافقات هسته‌ای ج.ا.ایران را با بن‌بست مواجه کند و اروپا را بر سر مسائل موشکی، حقوق بشر و به‌ویژه به بهانه مسلح کردن گروه‌های شبه‌نظامی و جهادی اسلام‌گرا مقابل ایران قرار دهد. اتحاد استراتژیک منطقه‌ای بین عراق و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به منظور ممانعت از نظامی سازی و حضور نظامی کشورهای فرا منطقه‌ای شکل گرفته و نیروی نظامی مشترک یا ناتوی عربی ایجاد شده است. با توجه به قدرت نظامی‌ای که از طریق تشکیل ناتوی عربی بدون دخالت نیروهای فرا منطقه‌ای ایجاد شده، عراق با همکاری کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و توسعه همکاری‌های نظامی اطلاعاتی و امنیتی، امنیت مرزهای آبی منطقه عربی خلیج فارس را تأمین می‌کند. هم‌افزایی اطلاعاتی، نظامی و امنیتی بین کشورهای منطقه برای مقابله با فعالیت‌های جاسوسی و اطلاعاتی رژیم صهیونیستی شکل گرفته و مسابقه تسلیحاتی در راستای افزایش خرید سلاح و مهمات و تجهیزات نظامی در منطقه توسط کشورهای عربی دیده نمی‌شود ولی برنامه جامع مشترک و یکپارچه خرید و تولید سلاح و تجهیزات نظامی در دستور کار قرار دارد. ایالات متحده آمریکا با همکاری اتحادیه اروپا، روسیه و همچنین رژیم صهیونیستی تلاش می‌کند تا نسبت به تضعیف کردن ناتوی عربی و همچنین ناامن کردن منطقه خلیج فارس با ایجاد گروه‌های افراط‌گرا و تروریستی اقدام کند. ج.ا.ایران ضمن تقویت جبهه مقاومت در عراق، سوریه، لبنان، یمن و تلاش در جهت تحت کنترل داشتن آن‌ها، سعی در برقراری روابط چندجانبه با شورای همکاری خلیج فارس و عراق دارد ولی نتایج مطلوبی حاصل نشده است. رئوس محورهای سناریوی بر فراز آسمان عبارت‌اند از:

- شورای همکاری خلیج فارس نسبت به ایجاد بلوک تجارت آزاد منطقه‌ای مشابه اتحادیه اروپا، اقدام کرده و حذف موانع گمرکی و وضع تعرفه گمرکی مشترک برای واردات خارجی از جمله اقدامات خواهد بود؛

- قدرت چانه‌زنی در مذاکرات با شرکای تجاری خارجی منطقه‌ای و بین‌المللی برای کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق تقویت خواهد شد؛
- حفاظت از تولید و صادرات انرژی در منطقه توسط شورای همکاری خلیج فارس و ایجاد ثبات انرژی در منطقه و بازارهای بین‌المللی برای اعضاء شورا و عراق؛
- بازارهای مشترکی که به شهروندان این حق را بدهد که برای مسافرت کار و سرمایه‌گذاری در تمام کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق جابه‌جا شوند، به سرعت افزایش خواهد یافت؛
- هماهنگی‌های چشمگیری جهت ساختن طرح‌های توسعه برای ارتقا همگرایی بین کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق صورت خواهد پذیرفت؛
- سیاست‌های نفتی مشترک توسط کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق اتخاذ خواهد شد؛
- هماهنگی‌های مضاعفی جهت تدوین سیاست‌های صنعتی به‌ویژه در خصوص تولیدات مبتنی بر نفت انجام خواهد شد؛
- اتخاذ چارچوب حقوقی مشترک برای تجارت و سرمایه‌گذاری منطقه‌ای افزایش خواهد یافت؛
- افزایش طرح‌های مشترک برای هماهنگی زنجیره‌های تولید؛
- شبکه‌های حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی بین کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و عراق توسعه خواهد یافت؛
- عربستان به‌عنوان پدروخوانده کشورهای حوزه حاشیه خلیج فارس، همسایگان عرب خود را به‌عنوان کشور تحت‌الحمايه و مطیع در پیشبرد اهداف منطقه‌ای خویش به کار گرفته و عمده تلاش ریاض در شورای همکاری خلیج فارس در ضدیت بانفوذ منطقه‌ای ایران خواهد بود؛
- عربستان به برونگرایی منطقه‌ای خود سرعت بیشتری داده و درعین حال موضع تهاجمی تری علیه ایران اتخاذ می‌کند؛
- توسعه فعالیت تخریبی در میان اقوام ایرانی به‌ویژه اهل سنت و ایجاد درگیری‌های قومی - مذهبی در ایران؛
- تداوم هژمونی وهابیت تکفیری به سرکردگی عربستان قابل توجه است؛
- تغییر توازن قوا بین ایران از یک طرف و از سوی دیگر عراق و شورای همکاری خلیج فارس، احتمال وقوع جنگ‌های نیابتی در منطقه را شدت می‌بخشد؛

- امکان استفاده ابزاری از گروه‌های افراطی و تروریسم تکفیری در منازعات منطقه‌ای به‌وسیله آمریکا و برخی کشورهای اروپایی؛
- رقابت غیر سازنده در اوپک برای کسب بازارهای فروش نفت بین ایران و عراق و شورای همکاری خلیج فارس؛
- افزایش تحرکات نظامی و اطلاعاتی آمریکا و رژیم صهیونیستی با توجه به احتمال شکل‌گیری اتحاد استراتژیک منطقه‌ای بین عراق و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و ناتوی عربی.

پیش‌نشانگرهای تحقق سناریوی بر فراز آسمان

- افزایش تحرکات نظامی و اطلاعاتی در منطقه غرب آسیا توسط آمریکا، رژیم صهیونیستی و ترکیه و تا حدودی برخی کشورهای اروپایی؛
- تقویت اقتصادی عراق و کشورهای عربی منطقه؛
- افزایش رویکرد تضعیف قدرت منطقه‌ای ایران و کاهش قدرت محور مقاومت؛
- ادبیات چالش‌گرایانه دیپلماتیک و رسانه‌ای عراق و شورای همکاری خلیج فارس علیه ایران؛
- افزایش اقدامات نظامی و تسریع در نوسازی و گسترش صنایع نظامی عراق و شورای همکاری خلیج فارس.

سناریوی ب: تکیه بر باد (سناریو بدون شگفتی)

اتحادیه اقتصادی توسط کشورهای حاشیه خلیج فارس و عراق تشکیل شده و تلاش‌هایی جهت ایجاد پول مشترک صورت پذیرفته است. بازارهای مشترک منطقه‌ای جهت تقویت سرمایه‌گذاری در عراق با مساعدت شورای همکاری خلیج فارس ایجاد شده و نیروهای کار متخصص موردنیاز از کشورهای عربی برای عراق تأمین شده است. علی‌رغم همگرایی اقتصادی ایجاد شده عراق با شورای همکاری خلیج فارس، چالش‌های سیاسی منطقه‌ای همچنان جولان می‌دهد و صلح پایدار ایجاد نشده است. درک مشترکی از تولید امنیت به صورت جمعی ایجاد نشده و امنیت در منطقه برای کشورهای عربی، همچنان با حضور دولت‌های فرا منطقه‌ای تأمین می‌شود و به نوعی در بُعد سیاسی و نظامی - امنیتی، روند فعلی تداوم دارد. شورای همکاری خلیج فارس به سرکردگی عربستان سعی دارد در ساختار سیاسی عراق به نفوذ خود ادامه دهد و هدف آن ضمن دخالت در تصمیم‌های سیاسی

عراق، جلوگیری از شکل‌گیری دولتی شیعی در عراق و پیشگیری از ائتلاف عراق و ایران است. گروه‌های تروریستی و افراط‌گرا در عراق حضور داشته و عراق به‌تنهایی توانایی مدیریت آن‌ها را ندارد، لذا سعی می‌کند از ایران کمک گرفته تا آسیب‌های ناشی از اقدامات آن‌ها را در کشور خود به حداقل برساند. به همین منظور هم‌افزایی اطلاعاتی - امنیتی بین ایران و عراق توسعه می‌یابد. در منطقه خبری از نیروی مشترک نظامی عربی که متحد عراق باشد، وجود ندارد؛ لذا عراق امنیت داخلی و خارجی کشور را همچنان با اتکا به دولت‌های فرا منطقه‌ای و تا حدودی کشور ایران و استفاده از نیروهای مسلح عراق و حشدالشعبی تأمین می‌کند. عراق سعی می‌کند مرجعیت، حوزه و علما، شیعیان، اهل تسنن کشور و کردهای عراق را با حکومت مرکزی همسو کرده و منافع آن‌ها را با توجه به رشد اقتصادی حاصل از همگرایی اقتصادی ایجاد شده با شورای همکاری خلیج فارس، تأمین کند. مرجعیت، حوزه و علمای عراق نقشی محوری در ایجاد همگرایی قومی - قبیله‌ای را همچنان در عراق ایفا می‌کنند. دولت مرکزی عراق از ثبات لازم برخوردار نیست و حکومت مرکزی اقتدار کافی برای اداره کامل کشور ندارد. آمریکا تداوم روند فعلی را در منطقه پیش‌گرفته و همچنان در خلیج فارس و کشورهای عربی، حضور نظامی گسترده دارد. رئوس محورهای سناریوی تکیه بر باد عبارت‌اند از:

- کاهش اختلافات عراق با ایران و تلاش طرفین جهت تقویت روابط سیاسی با یکدیگر؛
- استحکام همگرایی آمریکا و رژیم صهیونیستی و بهره‌گیری از وضعیت سیاسی بی‌ثبات موجود عراق با شورای همکاری خلیج فارس؛
- تلاش ایران جهت افزایش تبادلات اقتصادی و تجاری با عراق؛
- تقویت نیروهای نیابتی ایران در عراق؛
- تلاش برای کاهش اختلافات قومی - مذهبی ایران و عراق؛
- تداوم روند فعلی حضور نظامی آمریکا در خلیج فارس؛
- کوشش عربستان جهت نفوذ در ساختار سیاسی عراق؛
- وجود تحرکات اکراد در منطقه با حمایت رژیم صهیونیستی و آمریکا؛
- حمایت از افراط‌گرایی در منطقه از سوی عربستان به‌صورت پنهانی.

پیش‌نشانگرهای تحقق سناریوی تکیه بر باد

- افزایش تحرکات نظامی و اطلاعاتی آمریکا و متحدان این کشور در محیط امنیتی منطقه؛
- تعارضات اجتماعی پراکنده در داخل عراق؛

- همراهی اقتصادی شورای همکاری خلیج فارس با عراق؛
- افزایش معاملات نظامی در منطقه.

سناریوی پ: در آغوش درخت (سناریوی خوش‌بینانه)

عراق در حوزه اقتصادی به‌عنوان یک بازیگر تنها ناچار است با اتکا به ظرفیت‌های داخلی، مسائل اقتصادی کشور را حل و فصل کند که در این مسیر با دشواری‌های زیادی روبرو است. شورای همکاری خلیج فارس تمایلی به افزایش تبادلات تجاری با عراق نداشته و در بازسازی و نوسازی زیرساخت‌های عراق نیز چندان تمایلی از خود نشان نمی‌دهد؛ لذا عراق سعی می‌کند از طریق افزایش روابط تجاری با دیگر همسایه‌های سنتی خود همچون: ج.ا.ایران و ترکیه در راستای بهبود وضعیت اقتصادی، اقداماتی را به عمل آورد. علی‌رغم واگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج فارس، در جهت تولید امنیت جمعی با کشورهای عربی اقدامات مؤثری از طرف شورا انجام شده است. پیمان عدم تجاوز متقابل و حفظ صلح در میان کشورهای عربی منعقدشده و همکاری‌های نظامی و اطلاعاتی در زمینه تأمین امنیت مرزهای آبی خلیج فارس توسعه یافته است. از طرف دیگر همکاری‌های سیاسی منطقه‌ای و تعاملات بین کشورهای عربی گسترش یافته و درک مشترکی از امنیت جمعی ایجاد شده و امنیت منطقه بدون دخالت دولت‌های فرا منطقه‌ای برقرار شده است. از سوی دیگر هزینه مشارکت عراق در تأمین امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس، فشار اقتصادی مضاعفی را بر حکومت مرکزی وارد آورده است. ج.ا.ایران درصدد افزایش تعاملات سیاسی با شورای همکاری خلیج فارس و عراق است و سعی در همکاری‌های نظامی در جهت تأمین امنیت منطقه خلیج فارس با شورا دارد. شورای همکاری خلیج فارس و عراق تلاش می‌کند توازن منطقه‌ای را به نفع خود شکل دهد. رئوس محورهای سناریوی در آغوش درخت عبارت‌اند از:

- شورای همکاری خلیج فارس به برونگرایی منطقه‌ای خود سرعت بیشتری داده و در عین حال موضع نسبتاً تهاجمی مقابل ایران اتخاذ می‌کند؛
- سیاست‌های توسعه منطقه‌ای و تقابل با ایران با تکیه بر یک‌جانبه‌گرایی و عصبیت عربی توسط شورای همکاری خلیج فارس تداوم می‌یابد؛
- انسجام سیاسی ایجاد شده عراق با شورای همکاری خلیج فارس، کمک می‌کند عراق با تکیه بر قدرت سیاسی ایجاد شده، مواضع سیاسی نسبتاً مؤثرتری را در برابر ایران اتخاذ کند؛
- توازن منطقه‌ای تا حدودی به نفع شورای همکاری خلیج فارس و عراق تغییر یافته است؛

- آمریکا رویکرد خود را با توجه به تغییرات امنیتی و سیاسی ایجاد شده در منطقه، از حضور نظامی به‌صورت فیزیکی تغییر داده و نیروهای خود را در منطقه خلیج فارس کاهش داده است، ولی با توجه به قدرت هژمونی، توانسته در ساختارهای تصمیم‌گیر نظامی امنیتی و سیاسی کشورهای منطقه، نفوذ خود را بیشتر کند تا از این طریق کنترل منطقه را حفظ کند و بتواند بخشی از هزینه‌های نظامی خود را کاهش دهد؛
- توسعه ناسیونالیسم عربی در منطقه و پیگیری و دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی در ایران؛
- شورای همکاری خلیج فارس به ائتلاف‌سازی علیه ایران مشغول بوده و ناتوی عربی ایجاد شده است؛
- کشورهای عربی منطقه تمایل بیشتری برای توسعه افراط‌گرایی پیدا کرده‌اند؛
- توسعه همکاری‌ها و تعاملات نظامی امنیتی شورای همکاری خلیج فارس و عراق با کشورهای نظیر مصر، پاکستان، ترکیه، کشورهای آسیای مرکزی و روسیه؛
- تلاش برای معرفی ایران به‌عنوان کشوری بی‌ثبات‌ساز و ائتلاف‌سازی علیه ایران در سطح منطقه توسط نیروی امنیتی شورای همکاری خلیج فارس.

پیش‌نشانگرهای تحقق سناریوی در آغوش درخت

- افزایش تحرکات نظامی و اطلاعاتی شورای همکاری خلیج فارس در محیط امنیتی ایران؛
- کنشگری منطقه‌ای مستقل از آمریکا از سوی شورای همکاری خلیج فارس؛
- تداوم رقابت منطقه‌ای شورای همکاری خلیج فارس با جمهوری اسلامی ایران.

سناریوی ت: پاک‌باخته (سناریوی فاجعه)

به دلیل ضعف‌های اقتصادی و بی‌ثباتی سیاسی با کشورهای عربی، عراق دچار کاهش مشروعیت سیاسی شده است. درگیری‌های داخلی میان اقوام مختلف عراق شدت گرفته و انزوا و محدودیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به دلیل افزایش اقدامات تروریستی مرتبط با جهادگرایان سلفی - تکفیری و افراط‌گرا افزایش یافته است. عراق سعی دارد با شورای همکاری خلیج فارس و دیگر کشورهای عربی روابط اقتصادی و تجاری برقرار کند ولی در این مسیر با مسائل زیادی مواجه است. شورای همکاری خلیج فارس هم برنامه مشخصی برای افزایش روابط سیاسی، اقتصادی، نظامی - امنیتی با عراق ندارد؛ لیکن همچنان منزوی‌سازی ایران، از سوی شورا پیگیری می‌شود و عراق در این خصوص نقش چندانی

ایفا نمی‌کند. آمریکا حضور نظامی خود در منطقه خلیج فارس را افزایش داده است و تسلط بر امور اقتصادی عراق دارد. از طرفی عربستان در ساختار سیاسی عراق نفوذ کرده و توانسته موفقیت‌هایی در این رابطه کسب کند و خواسته‌های خود را به حاکمیت عراق تحمیل نماید. رئیس محورهاى سناریوی پاک‌باخته عبارت‌اند از:

- حجم تهدیدات امنیتی عراق به دلیل مسائل اقتصادی و درگیری‌های داخلی افزایش یافته است؛
- نرمش انعطاف‌پذیری در سیاست‌های منطقه‌ای عراق مشاهده می‌شود؛
- بی‌ثباتی سیاسی عراق با کشورهای عربی، شرایط داخلی را برای عراق بسیار دشوار کرده، لذا عراق سعی می‌کند خود را به ایران نزدیک‌تر نماید؛
- کاهش مشروعیت نظام سیاسی عراق به دلیل درگیری‌های داخلی و افزایش انزوای بین‌المللی به دلیل افزایش اقدامات تروریستی مرتبط با جهادگرایان سلفی - تکفیری و گروه‌های افراط‌گرا؛
- آمریکا تسلط بر اقتصاد عراق را در دستور کار خود دارد و نفت عراق را به‌نوعی به یغما می‌برد؛
- سیاست‌های شورای همکاری خلیج فارس و آمریکا برای کاهش قدرت منطقه‌ای ایران ادامه دارد، ولی عراق نقشی در این مورد ندارد؛
- عراق به دلیل نگرانی از مدیریت بحران‌های داخلی، تمایل زیادی برای افزایش روابط با ایران دارد و از طرفی احتمال کودتا در کشور عراق به دلیل نارضایتی وجود دارد؛
- تولید نفت عراق به دلیل مسائل ناشی از درگیری‌های داخلی تحت تأثیر قرار گرفته و این موضوع فرصت‌هایی را برای اقتصاد ایران و دیگر کشورهای عربی نفت‌خیز فراهم آورده است؛
- به دلیل افزایش شکاف‌های اجتماعی، از تهدیدهای عراق علیه ایران کاسته شده و تهدیدات عراق علیه اقوام و مذاهب ایرانی در حد بسیار زیادی کاهش یافته است.

پیش‌نشانگرهای تحقق سناریوی پاک‌باخته

- سیاست خارجی منعطف عراق و همچنین شورای همکاری خلیج فارس در مقابل ایران؛
- کاهش حجم تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی شورای همکاری خلیج فارس علیه ایران؛
- افزایش تنش‌های اجتماعی داخلی عراق؛
- سیاست‌های وابسته عراق به سیاست‌های ایالات متحده؛

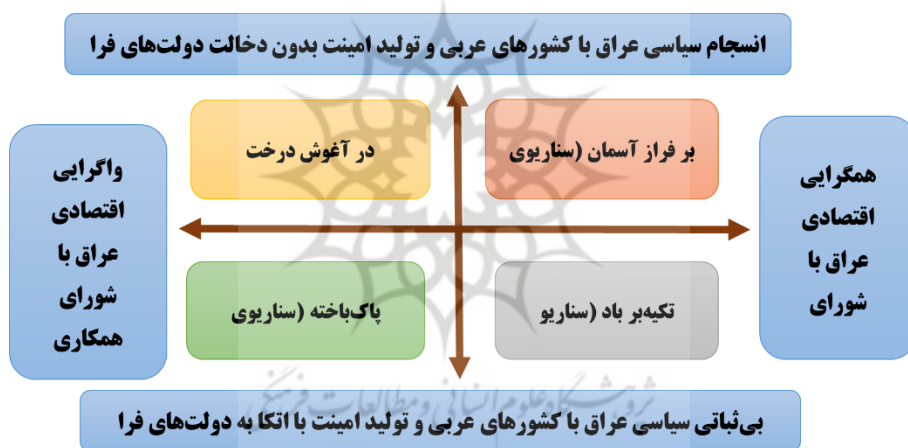
- افزایش تحرکات نظامی و اطلاعاتی آمریکا و متحدان این کشور در محیط امنیتی خلیج فارس؛
- تغییر موازنه قدرت در منطقه به نفع ایران.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با استناد به تحلیل انجام‌شده، عدم قطعیت‌های کلیدی از نگاه خبرگان به شرح ذیل شد:

۱. همگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج فارس (عدم قطعیت کلیدی)؛
۲. گسترش همکاری‌های سیاسی عراق با کشورهای عربی و ایجاد درک مشترک از امنیت جمعی بدون دخالت دولت‌های فرا منطقه‌ای (عدم قطعیت کلیدی)؛

ماتریس سناریو نیز بر اساس عدم قطعیت‌های کلیدی که از پرسشنامه توزیع‌شده در میان خبرگان استخراج شد، مطابق شکل ذیل است.

شکل (۴) ماتریس سناریو بر اساس عدم قطعیت‌های کلیدی

سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس کدام‌اند؟ بر اساس تحلیل انجام‌شده، سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس عبارت‌اند از:

(۱) سناریوی الف: بر فراز آسمان (سناریوی تحول یا معجزه)

همگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج فارس و انسجام سیاسی با کشورهای عربی سبب شده که عراق در جهت کاهش مسائل اقتصادی و رشد و شکوفایی اقتصادی خود فرصت‌های مناسبی را در اختیار داشته باشد و تلاش می‌کند از طریق جذب سرمایه‌های کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس، نسبت به اصلاح وضعیت

اقتصادی و بازسازی و نوسازی زیرساخت‌های کشور خود که سال‌ها درگیر جنگ بوده، اقدامات مناسبی به عمل آورد.

مبادلات تجاری عراق با شورای همکاری خلیج فارس افزایش یافته و عراق مورد حمایت‌های همه‌جانبه اقتصادی شورا قرار گرفته، ضمن اینکه استراتژی جامع همکاری اقتصادی - تجاری با عراق نیز تدوین و اجرا شده است؛ لذا با توجه به توان و قدرت اقتصادی ایجاد شده، عراق با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی همچون: افزایش تولید نفت و کاهش میزان تبادلات تجاری خود با ایران در جهت تضعیف اقتصاد ایران تلاش می‌کند. چالش‌های سیاسی موجود بین عراق و کشورهای عضو همکاری شورا برطرف شده و صلح پایدار در منطقه برقرار شده است. میزان قدرت و اختیارات کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و همچنین عراق به تناسب بین کشورها، توزیع شده و اختلافات و مناقشات ارضی و مرزی در میان کشورهای عضو و عراق به حداقل رسیده و همگرایی منطقه‌ای، تحکیم شده است. اختلافات ملی مذهبی در عراق با توجه به مساعدت‌های شورای همکاری خلیج فارس به حداقل رسیده و همکاری‌های سیاسی منطقه‌ای به سرعت افزایش یافته و درک مشترکی از تولید امنیت جمعی با همکاری و مشارکت کشورهای عضو و همچنین عراق بدون دخالت کشورهای فرا منطقه‌ای شکل گرفته است. با توجه به انسجام سیاسی که بین عراق و شورای همکاری خلیج فارس اتفاق افتاده، عراق سعی می‌کند در راستای مقابله با نفوذ منطقه‌ای و کاهش عمق استراتژیک ج.ا.ایران با همکاری شورا اقداماتی را همچون: در اختیار گرفتن کنترل نیروهای نیابتی ایران و ... به عمل آورد. عراق تلاش می‌کند با همکاری شورای همکاری خلیج فارس، توافقات هسته‌ای ج.ا.ایران را با بن بست مواجه کند و اروپا را با ایران بر سر مسائل موشکی، حقوق بشر و به‌ویژه به بهانه مسلح کردن گروه‌های شبه‌نظامی و جهادی اسلام‌گرا در مقابل هم قرار دهد.

اتحاد استراتژیک منطقه‌ای بین عراق و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به منظور ممانعت از نظامی‌سازی و حضور نظامی کشورهای فرا منطقه‌ای شکل گرفته و نیروی نظامی مشترک یا ناتوی عربی ایجاد شده است و با توجه به قدرت نظامی که از طریق تشکیل ناتوی عربی بدون دخالت نیروهای فرا منطقه‌ای ایجاد شده، عراق با همکاری کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و توسعه همکاری‌های نظامی اطلاعاتی و امنیتی، امنیت مرزهای آبی منطقه عربی خلیج فارس را تأمین می‌کند. هم‌افزایی اطلاعاتی، نظامی و امنیتی بین کشورهای منطقه برای مقابله با فعالیت‌های جاسوسی و اطلاعاتی رژیم صهیونیستی شکل گرفته و مسابقه تسلیحاتی در راستای افزایش خرید سلاح و مهمات و

تجهیزات نظامی در منطقه، توسط کشورهای عربی دیده نمی‌شود، ولی برنامه جامع مشترک و یکپارچه خرید و تولید سلاح و تجهیزات نظامی در دستور کار قرار دارد. آمریکا با همکاری اتحادیه اروپا، روسیه و همچنین رژیم صهیونیستی تلاش می‌کند، نسبت به تضعیف ناتوی عربی و همچنین ناامن کردن منطقه با ایجاد گروه‌های افراط‌گرا و تروریستی اقدام کند. ج.ا.ایران ضمن تقویت جبهه مقاومت در عراق، سوریه، لبنان، یمن و تلاش در جهت تحت کنترل داشتن آن‌ها، سعی در برقراری روابط چندجانبه با شورای همکاری خلیج فارس و عراق می‌کند ولی نتایج مطلوبی حاصل نشده است.

(۲) سناریوی ب: تکیه بر باد (سناریو بدون شگفتی)

اتحادیه اقتصادی توسط کشورهای حاشیه خلیج فارس و عراق تشکیل شده و تلاش‌هایی جهت ایجاد پول مشترک صورت گرفته است. بازارهای مشترک منطقه‌ای جهت تقویت سرمایه‌گذاری در عراق با مساعدت شورای همکاری خلیج فارس ایجاد شده و نیروهای کار متخصص موردنیاز کشورهای عربی برای عراق تأمین شده‌اند. علی‌رغم همگرایی اقتصادی ایجادشده عراق با شورای همکاری خلیج فارس، چالش‌های سیاسی منطقه‌ای همچنان جولان می‌دهند و صلح پایدار ایجاد نشده است. درک مشترکی از تولید امنیت به صورت جمعی ایجاد نشده و امنیت در منطقه برای کشورهای عربی، همچنان با حضور دولت‌های فرا منطقه‌ای تأمین می‌شود و به نوعی در بُعد سیاسی و نظامی امنیتی، روند فعلی تداوم دارد. شورای همکاری خلیج فارس به سرکردگی عربستان سعی دارد در ساختار سیاسی عراق به نفوذ خود ادامه دهد و هدف آن ضمن دخالت در تصمیم‌های سیاسی عراق، جلوگیری از شکل‌گیری دولتی شیعی در عراق و پیشگیری از ائتلاف عراق-ایران است. گروه‌های تروریستی و افراط‌گرا در عراق حضور داشته و عراق به تنهایی توانایی مدیریت آن‌ها را ندارد؛ لذا سعی می‌کند از ایران کمک بگیرد تا آسیب‌های ناشی از اقدامات آن‌ها را در کشور خود به حداقل برساند. به همین منظور هم‌افزایی اطلاعاتی - امنیتی بین ایران و عراق توسعه می‌یابد.

در منطقه خبری از نیروی مشترک نظامی عربی (ناتوی عربی) که متحد عراق باشد، وجود ندارد، لذا عراق امنیت داخلی و خارجی کشور را همچنان با اتکا به دولت‌های فرا منطقه‌ای و تا حدودی کشور ایران و استفاده از نیروهای مسلح عراق و حشدالشعبی تأمین می‌کند. عراق سعی می‌کند مرجعیت، حوزه و علما، شیعیان، اهل تسنن و کردهای عراق را با حکومت مرکزی همسو کرده و منافع آن‌ها را با توجه به رشد اقتصادی حاصل از همگرایی

اقتصادی ایجاد شده با شورای همکاری خلیج فارس، تأمین کند. مرجعیت، حوزه و علمای عراق همچنان نقشی محوری را در ایجاد همگرایی قومی قبیله‌ای در عراق ایفا می‌کنند. دولت مرکزی عراق از ثبات لازم برخوردار نبوده و حکومت مرکزی اقتدار کافی برای اداره کامل کشور را ندارد. آمریکا تداوم روند فعلی را در منطقه پیش‌گرفته و همچنان در خلیج فارس حضور نظامی گسترده دارد.

(۳) سناریوی پ: در آغوش درخت (سناریوی خوش‌بینانه)

عراق در حوزه اقتصادی به‌عنوان یک بازیگر تنها ناچار است با اتکا به ظرفیت‌های داخلی، مسائل اقتصادی کشور را حل و فصل کند که در این مسیر با دشواری‌های زیادی روبرو است. شورای همکاری خلیج فارس تمایلی به افزایش تبادلات تجاری با عراق نداشته و در بازسازی و نوسازی زیرساخت‌های عراق نیز چندان تمایلی از خود نشان نمی‌دهد؛ لذا عراق سعی می‌کند از طریق افزایش روابط تجاری با دیگر همسایه‌های سنتی خود همچون ج.ا.ایران و ترکیه در راستای بهبود وضعیت اقتصادی، اقداماتی را به عمل آورد. علی‌رغم واگرایی اقتصادی عراق با شورای همکاری خلیج فارس، در جهت تولید امنیت جمعی با کشورهای عربی اقدامات مؤثری از طرف شورا انجام شده است. پیمان عدم تجاوز متقابل و حفظ صلح در میان کشورهای عربی منعقد شده و همکاری‌های نظامی و اطلاعاتی در زمینه تأمین امنیت مرزهای آبی خلیج فارس توسعه یافته است. از طرف دیگر همکاری‌های سیاسی منطقه‌ای و تعاملات بین کشورهای عربی گسترش یافته و درک مشترکی از امنیت جمعی ایجاد شده و امنیت منطقه بدون دخالت دولت‌های فرا منطقه‌ای برقرار شده است. از سوی دیگر هزینه مشارکت عراق در تأمین امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس، فشار اقتصادی مضاعفی بر حکومت مرکزی وارد آورده است. ج.ا.ایران سعی در افزایش تعاملات سیاسی با شورای همکاری خلیج فارس و عراق داشته و با شورا همکاری‌های نظامی در جهت تأمین امنیت منطقه خلیج فارس دارد. شورای همکاری خلیج فارس و عراق تلاش می‌کنند توازن منطقه‌ای را به نفع خود شکل دهند.

(۴) سناریو ت: پاک‌باخته (سناریوی فاجعه)

به دلیل ضعف‌های اقتصادی و بی‌ثباتی سیاسی با کشورهای عربی، عراق دچار کاهش مشروعیت سیاسی شده است. درگیری‌های داخلی میان اقوام مختلف عراق شدت گرفته و انزوا و محدودیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به دلیل افزایش اقدامات تروریستی مرتبط با جهادگرایان سلفی - تکفیری و افراط‌گرا افزایش یافته است. عراق سعی دارد با شورای

همکاری خلیج‌فارس و دیگر کشورهای عربی روابط اقتصادی و تجاری برقرار کند، ولی در این مسیر با مسائل زیادی مواجه است. شورای همکاری خلیج‌فارس هم برنامه مشخصی برای افزایش روابط سیاسی، اقتصادی، نظامی امنیتی با عراق ندارد؛ لیکن همچنان منزوی‌سازی ایران از سوی شورا پیگیری می‌شود و عراق در این خصوص نقش چندانی ایفا نمی‌کند. آمریکا حضور نظامی خود را در منطقه خلیج‌فارس افزایش داده است و بر امور اقتصادی عراق تسلط دارد. از طرفی عربستان در ساختار سیاسی عراق نفوذ کرده و توانسته موفقیت‌هایی در این رابطه کسب کند و خواسته‌های خود را به حاکمیت عراق تحمیل نماید.

توصیه‌های کلیدی برای سیاستگذاران دفاعی:

- ۱- تهیه نقشه راه و برنامه جامع اقدام برای تعامل با شورای همکاری خلیج‌فارس و عراق با توجه به سناریوهای ارائه شده، توسط شورای عالی امنیت ملی.
- ۲- وزارت امور خارجه و وزارت دفاع بر اساس نقشه راه تدوین شده، روابط سیاسی و دفاعی را با کشورهای حاشیه خلیج‌فارس و عراق دنبال کنند.
- ۳- به‌منظور برقراری تجارت آزاد بین ج.ا.ایران و کشورهای عضو شورا و عراق، برنامه‌ریزی جامعی توسط وزارت صمت و تعاون و دیگر دولت‌های عضو شورا و عراق انجام شود و همچنین نسبت به تأسیس مناطق آزاد تجاری با سرمایه‌گذاری‌های مشترک، اقدام شود.

قدردانی

از دانشکده دفاع ملی که حقیر را در اجرای این تحقیق کمک کردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

تضاد منافع:

بدین وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

منابع

- خاشعی، رضا، ملکی‌فرد، عقیل (۱۳۹۸)، سفر به آینده: آینده‌پژوهی، مفاهیم، مبانی و روش‌ها، انتشارات هنر رسانه.
- شوارتز، پیتر، (۱۴۰۰)، هنر دورنگری: برنامه‌ریزی برای آینده با دنیایی با عدم قطعیت، ترجمه عزیز علیزاده، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ اول.
- عظیم‌زاده، حسین، سعدآبادی، علی‌اصغر، (۱۴۰۰)، ماهیت و فرایند آینده‌پژوهی علوم انسانی اسلامی، فصلنامه تحقیقات بنیادی علوم انسانی، ۶، (۲): ۵۴-۳۳.
- لیندگرن، ماتس، باندھون، هانس، (۱۳۹۹)، طراحی سناریو: پیوند بین آینده و راهبرد، ترجمه عبدالعزیز تاتار، تهران، صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، چاپ اول.
- فهی، لثام، راندال، رابرت ام، (۱۳۹۹)، آموختن از آینده: سناریوهای آینده‌نگاری رقابتی، ترجمه مسعود منزوی، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ اول.
- فضائی‌نیا، عباسعلی، (۱۴۰۳)، رساله دکتری سناریوهای مشارکت و همکاری عراق در شورای همکاری خلیج فارس و ارائه راهبردهای دفاعی متناسب با آن، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- قاسمی نراقی، علی‌اصغر، (۱۴۰۱)، شورای همکاری خلیج فارس، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، چاپ سوم.
- گلدسته، اکبر، حیدری، امیر هوشنگ، (۱۳۹۷)، آینده‌نگاری در آموزش عالی (مبنتی بر سناریونویسی)، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- واعظی، محمود (۱۳۹۹)، شورای همکاری خلیج فارس: سیاست خارجی و روندهای داخلی، تهران، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- هراتی، محمدجواد، معینی پور، مسعود، (۱۳۹۱)، سناریونویسی و آینده حیات انقلاب اسلامی، فصلنامه سیاست، ۴۲، (۳): ۲۷۰-۲۳۳.
- Azim Zadeh, H. Saadabadi, A. (2021). The nature and process of future research in Islamic humanities, Quarterly Journal of Fundamental Research of Humanities, 6, (2): 54-33. [in Persian]

- Kane, B. (2018). Defense Cooperation Agreements and the Emergence of a Global Security Network, International Organization.
- Khashai, R. Maleki Fard, A. (2018). Journey to the Future: Future Studies, Concepts, Basics and Methods, Media Art Publications.[in Persian]
- Harati, M.Moinipour, M. (2013). scenario writing and the future of the life of the Islamic Revolution, Political Quarterly, 42, (3): 233-270.[in Persian]
- Fahy, L. Randall, R. (2019). Learning from the future: competitive foresight scenarios, translated by Masoud Manzavi, Tehran: Defense Science and Technology Future Research Center, Defense Industries Educational and Research Institute, first edition.
- Fazaelinia, A. (2024). Doctoral thesis on the scenarios of Iraq's participation and cooperation in the Persian Gulf Cooperation Council and the presentation of defense strategies corresponding to it, Tehran, National Defense University. [in Persian]
- Ghasemi Naraghi, A. (2022). Persian Gulf Cooperation Council, Tehran, Office of Political and International Studies of the Ministry of Foreign Affairs, third edition. [in Persian]
- Goldaste, A. Heydari, A. (2017). Foresight in higher education (based on scenario writing), Tehran, Publications of Iran's Science Policy Research Center. [in Persian]
- Mehmet, A. (2021). Iraq as a Theatre for the Gulf's Geostrategic Ambitions, LSE Middle East Centre Blog.
- Dougherty, J.E., & Pfaltzgraff, R.L. (2009). Contending Theories Of International Relations: A Comprehensive Survey-
- Schwartz, P. (2021), The Art of Foresight: Planning for the Future in a World with Uncertainty, translated by Aziz Alizadeh, Tehran, Defense Science and Technology Future Research Center, Defense Industries Educational and Research Institute, first edition. [in Persian]
- Lindgren, M. Bandhoun, H. (2019). scenario design: link between future and strategy, translated by Abdulaziz Tatar, Tehran, Defense Industries, Defense Science and Technology Future Research Center, first edition. [in Persian]
- Vaezi, M. (2019). Persian Gulf Cooperation Council: Foreign Policy and Domestic Trends, Tehran, Strategic Research Institute of Expediency Discernment Forum. [in Persian]